KUR'ÂN'IN
FARKLI İNANÇ MENSUPLARINA
YAKLAŞIMI

- SEMPOZYUM -

12-13 MAYIS 2006
MERAM / KONYA
KONEVİ KÜLTÜR MERKEZİ

KONYA İLAHİYAT DERNEĞİ YAYINLARI

Yayın No: 2
Kongre / Sempozyum / Toplantı: 1

Kur'an'ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı Sempozyumu
12-13 Mayıs 2006
KONYA

1. Baskı: *Mayıs 2007, Konya*

ISBN: 978-975-01799- 1- 4

Tertip Komitesi:
Prof. Dr. Ahmet Önkal (Başkan)
Prof. Dr. Ahmet Yaman
Prof. Dr. İsmet Ersöz
Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek
Prof. Dr. Yusuf Işıcık
Doç. Dr. Naim Şahin
Doç. Dr. Fethi Ahmet Polat
Dr. Ahmet Küçük
Hakan Uğur

Redaksiyon:
Fethi Ahmet Polat

Düzelti:
Fethi Ahmet Polat
Ahmet Küçük
Doğan Kaplan

Dizgi/sayfa düzeni:
M. Bahaüddin Varol

Kapak:
Muhiddin Okumuşlar

Baskı/cilt:
Sebat Ofset Matbaacılık
Tel:0.332.3420153 Fax:0.332.3423780
www.sebat.com / sebat@sebat.com

1. TEBLİĞ

YAHUDİ VE HIRİSTİYANLARLA İLGİLİ ÖĞRETİSİ BAĞLAMINDA KUR'AN'IN "DİNİ ÖTEKİ" İLE DİYALOGU

Doç. Dr. Mahmut AYDIN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

Eski Ahit ve Kur'an'da kıssası anlatılan Habil-Kabil olayından beri bir "insanlık problemi" olan "öteki" ile birlikte yaşama sorunu, günümüz dünyasında giderek daha karmaşık bir hal almıştır. Zira dünyanın belli yörelerinde hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü anlayışı, demokrasiyi ve insan haklarını güçlendirme çabaları olumlu sonuçlar verirken diğer taraftan yine dünya ölçeğinde yaşanan keyfi yönetimler, diktatörlükler, insan hakları ihlalleri ve dinsel inançların istismarı dünyanın çok büyük bir kısmında sömürüye, baskılara, zulümlere, savaşlara, çatışmalara sebebiyet vermeye devam etmektedir. Bütün bu olumsuzluklar, baş döndürücü şekilde gelişen teknolojik gelişmelere ve hızlı iletişim imkânları sayesinde farklı dinsel geleneklere, inançlara ve kültürlere mensup kişilerin kolayca birbirleriyle ilişki kurabilecekleri "küresel bir köy" halini alan dünyada meydana geldiği için hepimizi doğrudan ilgilendirmektedir. İşte bu olgusal gerçeklikten dolayı öteki ile birlikte yaşama, yeni modeller üretmek için üzerinde artık ciddi olarak düşünmemiz gereken bir sorun haline gelmiştir. Çünkü günümüz dünyasında artık varoluşsal bir sorun olan "birlikte yaşama" insanlığın ortak kaderidir. Bu hem insan-insan ilişkisinde hem de insan tabiat ilişkisinde gözden asla uzak tutulmaması gereken olgusal bir hakikattir.

Dahası (1) yaşadığımız dünyada, dünya dinlerine ilişkin enformasyon patlaması ve bu dinlere ait kutsal kitapların ve ilk el kaynakların dünyanın her tarafında mevcut olması; (2) seyahat imkânlarının gelişmesi sonucunda farklı dinsel gelenek taraftarlarının kolayca dünyanın her tarafına seyahat ederek buralarda yaşayanların inançlarını ve yaşam tarzlarını bizzat tecrübe etme imkânına kavuşması; (3) özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra doğudan batıya yaşanan yoğun göçler neticesinde milyonlarca Müslüman, Hindu, Budist ve Sih'in Avrupa ve Kuzey Amerika'ya yerleşerek buralarda çok inançlı ve çok kültürlü kentler oluşturması ve (4) bize öteki ile ilgili enformasyon sunan gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının yanında son dönemde internet ve elektronik postanın da eklenmesiyle iletişim alanında yaşanan baş döndürücü gelişmeler farklı dinsel geleneklerin taraftarlarını, öteki ile birlikte yaşama sorununun

üstesinden gelerek onunla karşılıklı saygı ve anlayışa dayalı ilişkiler kurmaya zorlamaktadır. Zira bu tür ilişkiler, tüm insanların kendi farklılıklarını muhafaza ederek birlikte yaşayabilecekleri barışçıl bir dünyanın tesisi için mutlak bir gereklilik haline gelmiştir. Çünkü farklı dinsel gelenek taraftarlarının birbirleriyle karşılıklı saygı ve anlayış üzerine bina edecekleri diyalojik ilişki, şiddet ve zorlama metotlarına karşın akıllı ve uygar bir şekilde çatışma ve problemleri çözme yoludur.

Bu yazımızda insanlığın ortak kaderi olan öteki ile birlikte yaşama sorununu, Kur'an'ın Yahudi ve Hıristiyanlarla diyalogu bağlamında ele alıp "dinî öteki" özelinde irdelemeye çalışacağız. Konuyu sadece Yahudi ve Hıristiyanlarla sınırlamamızın nedeni Kur'an'ın bir iki ayetinde zikredilen Sâbiî ve Mecûsîler dışında dinî öteki olarak sadece Yahudi ve Hıristiyanlardan sıkça bahsetmesi ve Hz. Peygamberin de onlarla bire bir ilişkiye girmiş olmasıdır. Ancak Yahudi ve Hıristiyanlar bağlamında yapacağımız çözümlemelerden elde edeceğimiz sonuçlar sadece Yahudi ve Hıristiyanlarla sınırlı tutulmayacaktır. Kur'an ayetleri ışığında yapacağımız bu araştırmada, temel olarak "diyalog çağı" olarak adlandırılan günümüz dünyasında bir Müslüman'ın Kur'an'ın verilerinin ışığı altında "dini ötekine" yönelik nasıl bir teolojik tutum içinde olması gerekir sorusunu yanıtlamaya çalışacağız.

Kur'an'ın Ötekine Yönelik Genel Tutumu

Kurumsal İslâm'ın üzerine bina edildiği Kur'an, özellikle Mekkî ayetlerinde inançları İslâm gibi tek Tanrı üzerine odaklanan kendinden önceki dinsel geleneklere yönelik oldukça olumlu ifadeler içermektedir. Hatta onun söz konusu dinsel geleneklere ve onların taraftarlarına yönelik bu ifadelerinden yola çıkılarak dinî çeşitliliğin Kur'an tarafından tasdik edilen olgusal bir gerçeklik olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim Kur'an'a göre dünyada birden çok dinsel topluluğun bulunmasına izin veren bizzat Allah'ın kendisidir. Eğer Allah bunun tersini dilemiş olsaydı insanlığı tek bir ümmet/dinsel topluluk olarak yaratırdı. Bu fikir Kur'an'da birkaç defa altı çizilerek vurgulanmaktadır: "… Eğer Allah dileseydi hepinizi bir tek topluluk yapardı…";[1] "Hem Rabbin dileseydi, bütün insanlığı bir tek ümmet yapardı…;[2] "… Allah dileseydi şüphesiz hepinizi bir tek ümmet yapardı…";[3] "Eğer Allah dileseydi onları tek bir ümmet yapardı…"[4] Farklılığın tasdik edildiği bu ayetlerin hemen devamında dinin çeşitliliğinin amaçları net bir şekilde ifade edilmektedir. "… İndirdikleri aracılığıyla sizi sınamak için (başka türlü diledi)"[5]; "fakat o yollarını seçmede kendilerini

———
[1] 5/Maide, 48.
[2] 11/Hûd, 118.
[3] 16/Nahl, 93.
[4] 26/Şuarâ, 8.
[5] 5/Maide, 48.

özgür bıraktı";[6] "sapmak isteyeni saptırıp, doğru yola ulaşmak isteyeni de doğru yola yöneltiyor";[7] "O, dileyeni rahmetine kavuşturur".[8] Kur'an, bir taraftan dinsel çeşitliliğin olgusal gerçekliğini onaylayıp ve onun amaçlarını net bir şekilde ifade ederken diğer taraftan aynı ayetlerde bu çeşitlilik bağlamında insanoğlunun yükümlülüğünün de ne olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır. "… Yaptığınız her şeyden ötürü sorguya çekileceksiniz";[9] "Hesap günü zalimler, ne kendilerini koruyacak bir kimse, ne de bir yardımcı bulamayacaklardır".[10]

"İlahi Rehberlik" olgusu Kur'an'da Allah'ın insanoğlunu yaratmadaki amacının temelini oluşturmaktadır. Kur'an'ın ifadesiyle dünyada düşünen/tefekkür eden insanlar için nihâî yargı gününde ifa edilecek olan ahlâkî bir gayenin olduğu ifade edilmektedir. "İnsanın benliğini düşün onun nasıl yaratılış amacına uygun şekillendirildiğini ve nasıl ahlâkî zaaflarla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle donatıldığını.[11] Bu ayete göre insanoğlunun Allah'ın kendisini yarattığı amaca uygun yaşaması için kendisine uygun/münasip bir şekilde rehberlik edilmesi gerekmektedir. Dahası ayetin ifadesine göre Allah insanoğluna, yaratıldığı amaca uygun davranış sergileyecek yetenek ve bilgiyi de bahşetmiştir. İşte buna fıtrat denmektedir.

Kur'an'ın ilk inen Mekkî ayetlerine baktığımızda Hz. Peygamberin Müşrikleri şu iki olgusal gerçekliği kabul etmeye çağırdığını görmekteyiz: (1) Toplumda yaşanan ekonomik ve sosyal adaletsizliklerin temel nedeni insanların Allah'ın tek oluşunu kabul etmemeleridir. (2) Kur'an'da ifadesini bulan kıssaların anlatılış nedeninde ifade edildiği gibi insanlar samimi bir şekilde Allah'a inanmadıkça ve onun iradesine boyun eğmedikçe toplumlarının çökmesi mukadderdir. Bu iki ilkeyi birlikte düşündüğümüzde şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Kur'an'ın ilk inen ayetlerine göre toplumlarda yaşanan ekonomik, sosyal ve benzeri adaletsizliklerin temel sebeplerinden biri söz konusu toplumdaki bireylerin Allah'ın tekliğini yani tevhit inancını ihmal etmeleri ya da onu reddetmeleridir.

"Vay haline ölçüyü eksik tutanların: onlar (öteki insanlardan haklarını eksiksiz isterler; ama borçlarını ölçüp tartmaya gelince, onu azaltmaya çalışırlar. Onlar bilmez mi ki tekrar dirilecekler (ve) korkunç bir günde (hesaba çekilecekler); bütün insanların âlemlerin Rabbi huzuruna varacakları Gün'de? Gerçek şu ki, kötü ruhların kaydı, kayıpsız kaçaksız bir şekilde tutulmuştur. Bilim misin nedir o kayıpsız-kaçaksız olan. O silinmez şekilde tutulan bir kayıttır. Vay haline o gün hakikati yalanlayanların.

———
[6] 11/Hûd, 118.
[7] 16/Nahl, 93.
[8] 26/Şuarâ, 8.
[9] 16/Nahl, 93.
[10] 26/Şuarâ, 8.
[11] 91/Şems, 7-8.

Hesap gününün geleceğini yalanlayanların."[12]

Kur'an'ın Yahudi ve Hıristiyanlarla Olan Diyalogunun Temel Noktası: Tanrıyla Yapılan Ahdin Gereklerine Uyma

Kur'an, Yahudi ve Hıristiyanlar bağlamında Müslüman'ın ***"dini öteki"*** ile ilişkisini "***ahit***" kavramı üzerine oturtmaktadır. Daha ilk ayetlerinden itibaren Kur'an, "***ahit***" fikrine yer vermeye başlamıştır. Allah'a söz vermek ve O'nunla antlaşma yapmak anlamında "***ahit***" düşüncesi Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'ın özünü oluşturan bir unsur olduğu için bu bildiride ahit düşüncesini temel alarak ilk önce Kur'an'a göre Yahudi ve Hıristiyanların Allah ile yaptıkları ahde ne derece bağlı kalıp kalmadıklarını irdeleyeceğiz. Bunu da yaparken Yahudi ve Hıristiyanların Allah'la yaptıkları ahitten dolayı sahip olduklarını iddia ettikleri bir takım ayrıcalıkları Kur'an'ın nasıl reddettiğini göstermeye çalışacağız. Daha sonra ise Kur'an'ın öngördüğü ahit anlayışını inceleyerek, Allah'ın hangi inanca veya dinsel geleneğe ait olup olmadığımıza bakmaksızın bizlerden kurtuluşa ermek için ne tür eylemlerde bulunmamızı talep ettiğini tartışacağız.

Yahudi ve Hıristiyan Düşüncesinde Ahit

Yahudi tarihine baktığımızda Allah'la yapılan özel ahdin/anlaşmanın Yahudiliğin en merkezi unsuru olduğunu görmekteyiz. Yahudiler, Allah'ın, kökenlerini dayandırdıkları Hz. İbrahim ile ilk ahdi yaptığını ve bu ahitte Allah'ın Hz. İbrahim'e ve onun soyuna birtakım vaatlerde bulunduğunu ileri sürmektedir:

"Seninle yaptığım ahit şudur: Birçok ulusun babası olacaksın. Artık adın Avram değil, İbrahim olacak. Çünkü seni birçok ulusun babası yapacağım. Seni çok verimli kılacağım. Ahdimi seninle ve soyunla kuşaklar boyunca, sonsuza dek sürdüreceğim. Senin, senden sonra da soyunun Tanrısı olacağım. Bir yabancı olarak yaşadığın toprakları, bütün Kenan ülkesini sonsuza tek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim. Onların Tanrısı olacağım."[13]

Yahudilere göre Hz. İbrahim ile yapılan bu ahitle İsrailoğullarının Tanrısı, İbrahim ve onun soyuyla anlaşmalı bir ilişkiye girmiştir. Buna göre Tanrı yolculukları/göçleri sürecinde onları koruyacak ve sonunda onlara kendilerinin olacak bir bölgeyi verecek, buna karşın onlar da /İsrailoğulları da devamlı olarak Tanrıya bağlı kalacaklardır. Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki bu ahdin sembolü de İsrailoğullarının tüm erkek çocuklarının doğumlarının hemen ardından sünnet olmalarıdır.[14] Hem Tanrı'yı hem de İsrailoğullarını karşılıklı yükümlülük altına sokan bu ahit, ibadetlerinden hukukî yasalarına ve ahlâkî değerlerine kadar İsrailoğullarının günlük

———

[12] 83/Mutaffifin, 1-11

[13] Kitabı Mukaddes, *Tekvin*, 17:4-8; Yahudilikte ahit düşüncesiyle ilgili bkz., F.E. Peters, *Judaism, Christianity and Islam: From Covenant to Community*, cilt, 1, Princeton: Princeton Universty Pres, 1990, s. 21vd.

[14] Kitabı Mukaddes, *Tekvin*, 17:10-13.

yaşamlarında yansımasını bulmuştur.

Hz. İbrahim ile yapılan bu ahit daha sonra İbrahim'in oğlu İshak ve onun oğlu Yakup ile de yapılmıştır. Eski Ahit'in *Çıkış* kitabında anlatıldığı üzere Hz. Musa, İsrailoğullarını Mısır'daki baskı ve zulümden kurtarıp Sina çölüne ulaştırmasından sonra Sina dağında Tanrıdan aldığı emirleri onlara tebliğ etmek suretiyle bu ahdi yenilemiştir.

"Musa Tanrının huzuruna çıktı: Rab dağdan kendisine seslendi: Yakup soyuna İsrail halkına şöyle deyeceksin: Mısırlılara ne yaptığımı, sizi nasıl kanatları üzerinde taşıyarak yanıma getirdiğimi gördünüz. Şimdi sözümü dikkatle dinler, ahdime uyarsanız, bütün uluslar içinde öz halkım olursunuz… Musa gidip halkın ileri gelenlerini çağırdı ve Rabbin kendisine buyurduğu her şeyi onlara anlattı. Bütün halk bir ağızdan 'Rabbin söylediği her şeyi yapacağız' diye yanıtladılar. Musa halkın yanıtını Rabbe iletti."[15]

"Musa bütün İsraillileri bir araya toplayarak şöyle dedi: 'Ey İsrail, bugün size bildireceğim kurallara kulak verin! Onları öğrenin ve onlara uymaya dikkat edin. Tanrımız Rab Horev/Sina dağında bizimle bir ahit/anlaşma yaptı…"[16]

Hz. Musa vasıtasıyla yenilenen ahde göre İsrailoğulları Allah'ın kendilerini Mısır esaretinden kurtarıp özgürleştirmesi karşılığında kendilerine Hz. Musa vasıtasıyla verdiği ilahî emirleri yerine getirmeye çağrılmaktadır. Buna göre eğer İsrailoğulları, Allah'ın Musa vasıtasıyla kendilerine verdiği ilahî emirlere uyar ve onların gereklerini yerine getirirlerse o zaman Allah da yapılan anlaşmaya sadık kalmış olacak ve onları diğer kavimlerden ayırarak öz halkı yapacaktır. Kısaca bu ahde göre seçilmiş olmak/öz halk olmak bir takım teorik iddialarla değil, ancak Allah'a verilen söze sadık kalarak O'nun emirlerine uymakla kazanılabilecek bir niteliktir.

Hz. İsa'nın köken olarak Yahudi olması ve Yahudilik dışında başka bir din kurmak için değil de Yahudi dinini reforme etmek için gelen bir peygamber olması hasebiyle onun öğretisi etrafında şekillenen yeni hareket, başlangıçta bir Yahudi mezhebi hüviyetinde ortaya çıkmıştı. Dahası bu hareket, Hıristiyanlık adı altında gelişip kurumsallaşmasından sonra da Yahudi kutsal kitaplarını kendi kutsal kitabı olarak da benimsemiş ve devamında Tanrı'nın Musa ve diğer Yahudi peygamberi vasıtasıyla yaptığı ahdin İsa-Mesih vasıtasıyla kemale ulaştırılarak tamamlandığı iddia edilmişti. Yeni Ahit kitaplarından *İbranilere Mektup*'ta Yahudilerin Hz. İbrahim ve onun soyundan gelenlerle Tanrı'nın özel bir ahit yaptığını kabul etmekte ancak bu ahdi zamanla eskidiğinden ve Yahudilerin de onun gereklerini yerine getirmediğinden dolayı İsa-Mesih vasıtasıyla insanlıkla yeni bir ahit yaptığı dillendirilmektedir.

"Eğer o ilk antlaşma kusursuz olsaydı, ikincisine gerek duyulmazdı. Oysa halkını kusurlu bulan Tanrı şöyle diyor: 'İsrail halkıyla ve Yahuda

————

[15] Kitabı Mukaddes, *Çıkış*, 19: 3-8.
[16] Kitabı Mukaddes, *Tensiye*, 5:1-2.

halkıyla yeni bir anlaşma yapacağım günler geliyor. Atalarını Mısır'dan çıkarmak için ellerinden tuttuğum gün onarla yaptığın anlaşmaya benzemeyecek. Çünkü onlar antlaşmama bağlı kalmadılar. Ben de onlardan yüz çevirdim. O günlerden sonra İsrail halkıyla yapacağım antlaşma şudur: Yasalarını zihinlerine işleyeceğim, yüreklerine yazacağım. Ben onların Tanrısı olacağım. Onlar da benim halkım olacak. Hiç kimse yurttaşını, kardeşini, Rabbini tanı diye eğitmeyecek. Çünkü küçük büyük hepsi tanıyacak beni. Çünkü suçlarını bağışlayacağım. Günahlarını artık anmayacağım… Tanrı "yeni bir antlaşma" demekle ilkini eskimiş saymıştır. Eskiyip köhneleşense çok geçmeden yok olur."[17]

Bu iddiadan hareketle Hıristiyanlar da tıpkı Yahudiler gibi Tanrı'nın kendileriyle İsa-Mesih vasıtasıyla özel bir ahit/anlaşma yaptığı ve bundan dolayı da kendilerinin diğer milletlere ve din mensuplarına göre ayrıcalıklı bir konumda olduklarını bundan dolayı da sadece kendilerinin kurtuluşa ulaşacağını her fırsatta dillendirmeye devam etmişlerdir. Zira Hıristiyanlarca İsa-Mesih'in beşer hayatı yaşamak için yeryüzüne gelen Tanrı ile aynı cevhere sahip bir varlık olarak kabul edilmesi, Hıristiyanlığın bizzat Tanrı tarafından kurulmuş bir din olduğu dolayısıyla da sadece Hıristiyanların Tanrı tarafından kabul edileceği izlenimi vermektedir.[18] Yahudi ve Hıristiyan düşüncesindeki ahit olgusuna bu şekilde kısaca değindikten sonra şimdi de Yahudi ve Hıristiyanların söz konusu bu ahit dolayısıyla kendileri için dillendirdikleri ayrıcalıkları Kur'an'ın nasıl boşa çıkardığını görmeye çalışalım.

Kur'an'ın Yahudilerin ve Hıristiyanların Ahit Anlayışlarına Yanıtı

Yahudiler yoksulu sömüren ve ona baskı uygulayan eylemlerini kendilerinin Allah tarafından yaratılan diğer insanlarla bir olmadıklarını ileri sürerek haklı çıkarmaya çalışmışlardır. Çünkü Yahudi inancına göre Allah, diğer uluslarla değil sadece İsrailoğullarıyla özel bir ahit yaptığı için onlar Allah katında diğer uluslara oranla özel ve ayrıcalıklı bir statüye sahip olduklarını ileri sürmektedirler. Kur'an onların bu iddialarına şu ifadeleriyle meydan okumaktadır. "De ki 'Siz Ey Yahudi akidesine mensup olanlar! Eğer yalnız kendinizin Allah'a yakın olduğunu iddia eder ve diğer bütün insanları dışlarsanız, o zaman eğer samimi iseniz ölümü özlemelisiniz".[19] Yine Kur'an, Allah'la yaptıkları ahit bağlamında sahip oldukları kutsal kitaptan dolayı böbürlenen ve kendilerine kitap verilemeyenlere karşı yapıp ettiklerini, herhangi bir ahlâkî sorumluluk altında olmadıklarını iddia ederek haklı çıkarmaya çalışan Yahudi ve Hıristiyanların bu hareketinin bir kuruntudan başka bir şey olmadığını ifade etmektedir. "Geçmiş

———

[17] Yeni Ahit, *İbranilere Mektup*, 8: 7-13; Ayrıca bkz., Peters, *Judaism, Christianity and Islam*, s. 30-31.

[18] Bkz., Mahmut Aydın, *İsa Tanrı mı? İnsan mı?*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, s. 117vd..

[19] 62/Cuma, 6.

vahyin izleyicileri arasında… öylesi de var ki ona ufak bir altın sikke emanet etsen, başında dikilmedikçe sana geri vermez; bu onların Kitap ile ilgisi olmayan bu halka yaptığımız hiçbir şeyden dolayı bize bir suç yüklenmez' şeklindeki iddialarının bir sonucudur. Böylece onlar yalan olduğunu bile bile Allah hakkında yalan söylerler".[20]

Yahudiler Allah'ın önce Hz. İbrahim sonra da Hz. Yakup ve Musa vasıtasıyla kendileriyle yaptığı ahitten/sözleşmeden dolayı kendilerinin diğer insanlara oranla Allah katında çok özel bir yere sahip olduklarını iddia ediyorlardır. Nitekim onlar bu iddialarından dolayı kendilerini "Allah'ın oğulları diye adlandırmışlardı: "Hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar 'Biz Allah'ın çocukları ve O'nun sevgili kullarıyız' derler. De ki 'Öyleyse Allah neden günahlarınızdan dolayı size azap çektirsin? Hayır, siz onun yarattığı ölümlü insanlardan başka bir şey değilsiniz. O dilediğini bağışlar ve dilediğine azap çektirir…"[21] Kendilerini "Tanrının çocukları" olarak adlandırmaktan geri kalmayan Yahudiler, günümüzdeki Eski-Ahit'in ilk beş kitabı olan Tora'yı kendisine borçlu oldukları Ezra'yı (Kur'an'ın ifadesiyle Üzeyr'i) de "Allah'ın oğlu"[22] diye adlandırmış ve bu şekilde aşağıda göreceğimiz gibi tıpkı Hıristiyanların İsa'yı tanrısallaştırmakla inançlarında aşırılığa gitmeleri gibi inançlarında aşırılığa gitmiş ve tevhit temelli ahdi zedelemişlerdir. Dahası Yahudiler Allah'ın kendileriyle yaptığı ahitin kendilerine bir takım ayrıcalıklar verdiğini iddia ediyorlardı. Örneğin cennetin başka insanlar için değil, sadece kendilerinin olduğunu iddia ediyorlardı. "De ki: "Eğer Allah katındaki ahiret hayatı, başka hiç kimseye değil de yalnız size mahsus ise ve bu kanaatinizde samimi iseniz o zaman ölümü arzulamanız gerekmez mi?"[23]

Yine Yahudiler Allah'ın kendileriyle yaptığı ahde dayanarak Cehenneme gitseler de ateşin sadece birkaç gün kendilerini yakacaklarını iddia etmişlerdir: "…onlar ateş bize birkaç günden fazla dokunmayacak diye iddia ederler, böylece uydurdukları batıl inançlar, onların zamanla itikatlarına ihanet etmelerine yol açmıştır."[24] Kur'an bu değersiz dünyaya tamah eden Yahudilerin "Nasıl olsa sonunda affedileceğiz" deyip dünyanın geçici zevklerine kapılıp günah işlemeye devam ettiklerini haber vermektedir.[25]

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Yahudiler, Allah'ın kendileriyle yaptığı ahitten dolayı Tanrı katından ayrıcalıklı bir pozisyonda olduklarını iddia ettikleri için kendilerinin dışındaki insanların ve onların dinlerinin gerçek bir temel üzerinde olmadığını bundan dolayı da onların Allah tarafından kabul edilebilir kişiler olamayacaklarını her fırsatta iddia edi-

———

[20] 3/Âl-i İmrân, 75.
[21] 5/Maide, 18.
[22] 9/Tevbe, 30.
[23] 2/Bakara 94, 111.
[24] 3/Âl-i İmrân, 24; 2/Bakara, 73.
[25] 7/Âraf, 169.

yorlardı. "Yahudiler 'Hıristiyanlar gerçek, tutarlı bir inanç temelinden yoksunlar' diye iddia ederler…"[26] ve Yahudi olmadıkça kimsenin cennete giremeyeceğini[27] savunurlar. Yahudiler Yaratıcının sadece kendileriyle özel ahit yaptığı iddiasından yola çıkarak dillendirdikleri bu dışlayıcı iddialarını daha da ilerleterek kendilerine vahyedilenin dışında hiçbir vahyi kabul etmeyeceklerini açıkça ilan etmektedirler. "Nitekim onlara 'Allah'ın indirdiğine inanın denildiğinde' biz yalnızca bize indirilene inanırız diye cevap verirler ve zaten bildikleri gerçeği tasdik eden bir hakikatte bile olsa sonradan gelen her haberi inkâr ederler".[28] Son iddia olarak da Yahudiler, Tanrı'nın kendileriyle yaptığı ahdin kendilerine diğer insanlara verilmeyen Tanrı ile özel bir ilişki bahşettiğini ileri sürerek Yahudi olmayanlara karşı adil olmak gibi bir ahlâkî yükümlülüklerinin olmadığını iddia etmişlerdir. "…Kitap ile ilgisi olmayan bu halkla yaptığımız hiçbir şeyden dolayı bize bir suç yüklenmez…"[29]

Yukarıda Yahudilerin ahit anlayışlarıyla Kur'an'ın eleştirilerini bir bütün olarak dikkate aldığımızda özet olarak şunları söyleyebiliriz. Yahudiler, Yaratıcının başta Hz. İbrahim ve Musa olmak üzere Yahudi peygamberleri vasıtasıyla kedileriyle yaptığı ahitten dolayı İsrailoğullarının Tanrı katında özel bir yere sahip olduklarını iddia ederek (**a**) Yahudi olmayanlara yönelik yaptıkları bir takım sömürgeci uygulamaları haklı çıkarmaya çalışmışlar. (**b**) Diğer kavimlerden ve din mensuplarından üstün olduklarını her fırsatta dillendirir olmuşlardır. (**c**) Tanrı tarafından sadece kendilerinin kabul edilebilir kullar olduklarını ileri sürerek kurtuluşa/cennete yalnızca kendilerinin nail olacağı yönünde dışlayıcı iddialarda bulunmuşlardır.

Kur'an, Hıristiyanların da tıpkı Yahudiler gibi Tanrı'nın kendileriyle özel ahit yaptığını ve bu ahitten dolayı kendilerinin Tanrı'nın oğulları ve sevgilileri olduklarını iddia ettiklerini bize haber vermektedir: "…Biz, Allah'ın çocukları ve O'nun sevgili kullarıyız"[30] diye iddia ederler. Kur'an, Hıristiyanların da yukarıda gördüğümüz üzere tıpkı Yahudiler gibi diğer din mensuplarının doğru bir temel üzerinde olmadıklarını yalnızca kendilerinin mutlak hakikate sahip olduklarını[31] bu nedenle bir kimsenin Hıristiyan olmadıkça doğru yolu bulamayacağını[32] ve neticede cennete giremeyeceğini iddia ettiklerini bize haber vermektedir.[33] Dahası Kur'an, Hıristiyanların Tanrı'nın kendileriyle yaptığı ahdin kendilerinden şu hususlara

———
[26] 2/ Bakara, 113, 135.
[27] 2/Bakara, 111.
[28] 2/Bakara 91.
[29] 3/Âl-i İmrân, 75.
[30] 5/Mâide, 18.
[31] 2/Bakara, 113.
[32] 2/Bakara, 135.
[33] 2/Bakara, 111.

inanmalarını talep ettiğini iddia ettiklerini de ifade etmektedir: (1) Allah üçün üçüncüsüdür;[34] (2) Allah, Meryem oğlu İsa-Mesih'tir;[35] İsa ve annesi Meryem Tanrı'nın yanında iki tanrıdır;[36] Mesih Allah'ın oğludur.[37] Kur'an bu ifadeleriyle Hıristiyanlığın inkârnasyon ve teslis doktrinine işaret etmekte ve bu doktrinleri şiddetle kınamaktadır. Bilindiği üzere, İsa sonrası dönemde Pavlus tarafından İsa'nın ilahî oğulluğu inancı üzerine dayanılarak geliştirilen Hıristiyanlık, İsa'yı Hz. Adem'in işlediği ve nesilden nesile tevarüs ederek gelen asli günahı kaldırarak insanlığın Tanrı ile barışmasını/uzlaşmasını sağlamak için gökten yeryüzüne beşer hayatı yaşamak için gelen ilahî oğul olarak görmektedir.[38] Bu temel öğreti etrafında geliştirilen ve Hıristiyanlığın en temel doktrinleri olan Tanrı'nın İsa'da bedenleşerek teslisin ikinci şahsı olarak yeryüzüne gelip beşer hayatı yaşamasını ifade eden inkârnasyon ve teslis doktrinleri Kur'an tarafından açık bir şekilde reddedilmekte ve bu tarz inançlara sahip olanların kâfir oldukları ilan edilmektedir.

"Allah, Meryem'in oğlu Mesih'tir diyenler hakikati inkâr ederler. De ki eğer Meryem oğlu İsa'yı ve onun annesini ve yeryüzündeki herkesi helak etmek isteseydi kim Allah'a mani olabilirdi?"[39]

"Gerçekten Tek Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığın gördükleri halde 'Bakın Allah üçlünün üçüncüsüdür' diyenler hakikati inkâr etmiş olurlar. Ve onlar bu iddialarından vazgeçmedikçe hakikati inkâr eden bu gibilerin başına şiddetli bir azap gelecektir."[40]

"Ey İncil izleyicileri! Dininizin temeli olan hakikatin sınırlarını aşmayın ve Allah hakkında yalnızca gerçeği söyleyin! Meryem oğlu İsa Mesih sadece Allah'ın elçisi –O'nun Meryem'e ulaştırdığı vaadinin tahakkuku ve O'nun yarattığı bir can idi. O halde Allah'a ve peygamberlerine inanın ve Tanrı bir üçlüdür demeyin. Kendi iyiliğiniz için bu iddiadan vazgeçin. Allah tek ilahtır; çocuk sahibi olmaktan münezzehtir…"[41]

"Ve işte o zaman Allah, 'Ey İsa, ey Meryem oğlu! Dedi: Sen insanlara bana ve anneme kulluk edin dedin mi? İsa cevap verdi: Sen yücelikte sonsuzsun! Söylemeye hakkım olmayan bir şeyi hiç söyleyebilir miyim? Bunu söylemiş olsaydım Sen muhakkak bilirdin. Sen benim içimdeki her şeyi bilirsin. Hâlbuki ben senin Zatında olanı bilemem…"[42]

———

[34] 5/Mâide, 73; 4/Nisâ, 171.
[35] 5/Mâide, 17, 72; 9/Tevbe, 31.
[36] 5/Mâide, 116.
[37] 9/Tevbe, 30; 2/Bakara, 116.
[38] Hz. İsa'nın Hıristiyan düşüncesinde nasıl tanrısallaştırıldığı ile ilgili bkz. Mahmut Aydın, "Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya: İsa'nın Tanrısallaştırılma Süreci", İslâmiyat; Hz.İsa Özel Sayısı, 3/4, 2000, ss.
[39] 5/Mâide, 17.
[40] 5/Mâide, 73.
[41] 4/Nisâ, 171.
[42] 5/Mâide, 116.

Kur'an, Allah ile yaptıkları ahde dayanarak kendilerinin bir takım ayrıcalıklara sahip ve bundan dolayı diğer din mensuplarından üstün olduklarını iddia eden ve bu iddialarına binaen dinî ötekine zulmeden Yahudi ve Hıristiyanların kendi menfaatleri için Allah ile yaptıkları ahdin gereklerini getirmeyen kişiler olduklarını ifade ettikten sonra onların din adamlarının yapılan ahde uymayarak sırf insanları sömürmek için kutsal kitaptan olmadığı halde insanlar kutsal kitaptan sansınlar diye dilleriyle kutsal kitabı çarpıttıklarının altını da önemle çizmektedir.

"Allah'a karşı taahhütlerini ve yeminlerini ufak bir kazanç karşılığı değiştirenler var ya; onlar öteki dünyanın nimetlerinden asla nasiplenmeyeceklerdir…"[43]

"Onlardan öylesi de var ki, (söyledikleri) Kitaptan olmadığı halde ondan olduğunu düşünesiniz diye dilleriyle Kitabı Mukaddesi çarptırırlar ve Allah'tan olmadığı halde 'Bu Allah'tandır' derler, böylece bile bile Allah hakkında yalanlar uydururlar."[44]

"… Bilin ki hahamların, rahiplerin çoğu insanların mallarını haksızca yiyip yutuyor ve (onları) Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar…"[45].

Kısaca Kur'an, Tanrı ile yaptıkları ahitten dolayı Yahudi ve Hıristiyanların sadece *"kendilerinin Tanrının çocukları ve sevgili kulları oldukları"* şeklinde oldukça dışlayıcı iddiada bulunduklarını,[46] bundan dolayı da *"kendilerini tertemiz saydıklarını"* dile getirdikten sonra onlara şöyle yanıt vermektedir. *"…Allah dilediğini temize çıkarır ve kimseye kıl kadar haksızlık yapmaz".*[47]

Kur'an'ın, Yahudi ve Hıristiyanların Allah'ın kendileriyle yaptıkları ahde/anlaşmaya dayanarak sahip olduklarını iddia ettikleri ayrıcalıkları nasıl reddettiğini bu şekilde ifade ettikten sonra şimdi de Kur'an'ın ahit anlayışını ortaya koymaya çalışalım.

Kur'an'ın Ahit Anlayışı

İlk olarak şunu ifade etmeliyiz ki Kur'an, Yahudi ve Hıristiyanların kendi lehlerine olan dışlayıcı iddialarının aksine insanlığı tek bir ümmet olarak nitelendirerek Allah'ın evrensel rehberliğine vurgu yapmaktadır. "Bütün insanlık bir zamanlar tek bir topluluktu. (Sonra ihtilafa düşmeye başladılar), bunun üzerine Allah, müjdeci ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi ve onlar aracılığıyla hakikati ortaya seren vahiyler bahşetti ki bununla insanların farklı görüşler edinmeye başladıkları her konuda karar verilebilsin (2/Bakara, 213)". Görüldüğü üzere Allah'ın tüm insanlığı kurtarmak için olan evrensel rehberliği hiçbir ayırım olmaksızın tüm insanlara eşit olarak ulaşmaktadır. Çünkü Yahudi ve Hıristiyanların iddialarının

———
[43] 3/Âl-i İmrân, 77.
[44] 3/Âl-i İmrân, 78.
[45] 9/Tevbe, 34.
[46] 5/Maide, 18.
[47] 4/Nisâ, 49.

aksine Kur'an'a göre Allah sadece tek bir millet ve din mensuplarıyla ahit yapmamış aynı, ahdi her kavme gönderdiği peygamberler vasıtasıyla tüm insanlarla yapmıştır. Nitekim A'râf Suresi 172. ayette Kur'an, Allah'ın her insanı yarattığında ona kendisi hakkında tanıklık etmesi için "ben sizin rabbiniz değil miyim" diye sorduğunu ve ilgili kişinin de bu soruya "elbette" diye yanıt verdiğini nakletmektedir. Bu ayete göre Allah her bir insanla özel ahit yapmakta ve ondan kendisine iman etmek üzere programlandığı sözünü almaktadır. Nitekim Rum Suresi 30. ayette Yüce Allah kendilerinden sadece kendisine Rab olarak kabul etmeleri yönünde söz aldığı kullarını "Allah'ın insan bünyesine naklettiği fıtrata uygun davranmaya" çağırmaktadır. Hz. Peygamber de bir hadisinde herkesin fıtrat[48] üzere yani Allah'a iman etmek üzere programlanmış bir şekilde yaratıldığını ancak daha sonra kendini beğenmişlik, nefsine düşkünlük gibi arızi duygular ya da yoldan çıkarıcı çevresel etkilerle bu programlanmanın bozulduğunu ifade etmektedir.

Allah'ın kurtuluş planının evrensel oluşu, O'nun ilahî rehberliğinin tüm insanları içine alması ve ahdini sadece belirli bir kavim veya toplulukla değil de tüm insanlıkla yapması tüm insanların Allah katında eşit olduğunu ve tüm toplulukların O'nun kurtuluş planında eşit hak ve yükümlülüklere sahip olduğunu ima etmektedir. Bu gerçekten dolayı Kur'an'a göre hiçbir toplum Allah katında ayrıcalıklı bir konumda olduğunu iddia etme hakkına sahip değildir.

Kur'an'da bazen *mîsâk,* bazen *ahd* bazen de Allah tarafından Yahudilere, Hıristiyanlara, Müslümanlara ve diğer din mensuplarına verilen Allah'ın emirleri anlamında *emr* terimiyle ifade edilen ve belirli bir topluluğa değil tüm insanlığa verilen Allah'ın evrensel ahdi dört ana konuda[49] Allah'ın insanlardan taleplerini ihtiva etmektedir:

I- Teolojik Olarak

1-Allah'tan başkasına kulluk ve ibadet etmemek[50]

2-Allah'a, doğru ve gerçek olanın dışında hiçbir şeyi atfetmemek[51]

3-Allah'ın vahyinden hiçbir şeyi gizlemeyerek onu insanlara olduğu gibi açıklamak[52]

4-Allah'ın elçilerinin tümüne inanmak ve onları desteklemek[53]

———

[48] Buhârî, *Cenâiz*, 80; Fıtrat terimi insanın doğru ile yanlış, gerçek ile sahte/düzmece arasında ayırım yapabilmesine ve böylece Allah'ın varlığını ve birliğini karayabilmesine imkân veren, doğuştan edindiği sezgisel gücü ifade eder. (Bkz. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Tefsir-Meal*, çev., Cahit Koytak &Ahmet Ertürk, İstanbul, İşaret Yayınları, 2002, s. 687, not, 27.

[49] Bkz., Ernest Hamilton, "The Qur'anic Dialogue with Jews and Christians", *The Chicago Theological Seminary Register*, LXXX, 3, 1990, ss. 24-38.

[50] 98/Beyyine, 5; 2/Bakara, 83; 17/İsra, 2.

[51] 2/Bakara, 256; 16/Nahl, 36; 7/A'râf, 169.

[52] 3/Âl-i İmrân, 187.

[53] 5/Maide, 13; 3/Âl-i İmrân, 81.

5-İbadetleri düzenli olarak yerine getirmek[54]

II- Sosyal Olarak

1-Anne-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara ve tüm insanlara en iyi şekilde muamele etmek.[55]

2-Adam öldürmemek, hiçbir canlıya zarar vermemek ve yeryüzünde bozgunculuk, fesat ve çatışma çıkarmamak.[56]

3-Affedici olmak[57]

4-İyi ve Yararlı olana davet, kötü ve yanlıştan sakındırmak[58]

5- Zekât ve sadaka vermek suretiyle fakir ve yoksullara yardım etmek[59]

6-Faizden uzak durmak ve başkasının malını haksız yere harcamamak[60]

III- Arzu Edilen Davranışlar Olarak

1-Yalnızca Allah'a ibadet edip, batıl olan her şeyden uzak durmak[61]

2-Hurafelerle dini bozmamak ve onda ayrılığa düşmemek[62]

3-Allah'ın verdiklerine sımsıkı sarılıp onlara kulak vermek[63]

4-Allah ile yapılan ahit esnasında verilen söze sadık kalmak[64]

IV- Mükâfat ve Tehditler Olarak

1-Allah ile yapılan ahde sadık kalarak O'nun emir ve nehiylerine uyanlar, kötü eylemleri Allah tarafından bağışlanmak suretiyle cennetle ödüllendirileceklerdir.[65]

2-Allah ile yapılan ahde sadık kalmayıp O'nun emir ve nehiylerini yerine getirmeyenler ise doğru yoldan sapmış olacaklarından cehennem ateşiyle cezalandırılacaklardır.[66]

Kur'an da ifadesini bulan Allah'ın bu evrensel ahdi hangi dinsel geleneğe ait olursa olsun herkes tarafından mutlak surette kabul edilmelidir. Buna göre ister Yahudi, ister Hıristiyan, ister Müslüman veya başka bir

————

[54] 98/Beyine, 5; 5/Maide, 13; 2/Bakara, 83.
[55] 2/Bakara, 83, 177.
[56] 5/Mâide, 32.
[57] 5/Mâide, 45
[58] 3/Âl-i İmrân, 104, 110; 5/Mâide, 79; 7/Âraf, 157, 199.
[59] 98/Beyine, 5; 2/Bakara, 83.
[60] 4/Nisa, 61.
[61] 98/Beyine, 5.
[62] 42/Şûrâ, 13.
[63] 2/Bakara, 63, 93; 7/Ârâf, 171.
[64] 2/Bakara, 93; 7/Ârâf, 171.
[65] 5/Mâide, 12. Burada Allah'ın affedileceğini ifade ettiği günahlar büyük günahlar değil küçük günahlardır. Nitekim Nisa Suresi 31. ayette Yüce Allah insanların büyük günahlardan kaçınmaları halinde kusurlarının yani küçük günahlarının örtüleceğini yani affedileceğini buyurmaktadır. (4/Nisâ, 31).
[66] 5/Maide, 12.

dinsel gelenekten olsun Allah tarafından kabul edilebilir olmak isteyen herkesin şu temel ilkeleri yaşamında tezahür ettirmesi gerekmektedir. (1) Allah'ın varlığı ve tekliğine iman, (2) Allah'ın, elçilerine ve onlarla birlikte gönderdiği vahiyler yoluyla insanlarla iletişim kurduğuna inanmak, (3) Kişinin mutlak güç ve kudret sahibi olan Allah'a bağlanması ve O'na minnet ve şükran duygusu içinde olması, (4) Âdil ve şefkatli davranışlar sergilemek suretiyle ailevi ve sosyal ilişkilerde baskı, zulüm ve gaddarlığı yok etmek, (5) Yaşamının her anında insanları iyilik ve doğruluğa davet etme; kötü ve yanlıştan alıkoymak, (6) Faizden ve hileli yollarla mal-mülk edinmekten kaçınmak; yoksul ve zayıfları desteklemek suretiyle her türlü ekonomik sömürüyü ortadan kaldırmak.

Allah tarafından tüm milletlerle ve din mensuplarıyla yapılan bu ahdi "öz ahit" olarak adlandırabiliriz. Çünkü bu ahit, Allah-insan ve insanların birbirleriyle ilişkileriyle ilgili en temel ilkeleri ihtiva etmektedir. Yahudi ve Hıristiyanların iddia ettikleri gibi ahit, sadece onlarla yapılmış bir sözleşme olmadığı gibi o sadece Müslümanlarla yapılış bir sözleşme de değildir. Kur'an'a göre bu ahit Hz. Adem ve onun eşi Havva ile yapılmıştır. "*…size yol göstericiliğimiz devam edecektir. Benim yol gösterici mesajlarıma uyanlar için artık ne korku vardır ne de üzüntü…*"[67] Dahası Kur'an'a göre Allah her topluma kendi içlerinden elçiler göndererek "şeytani güçlerden/sahte ilahlardan sakınıp sadece Allah'a kulluk etmeleri;[68] ahde karşı gelenlerin cezaya çarptırılacağı, onun gereklerini yerine getirenlerin ise ödüllendirileceğini[69] bildirmiştir. "*Allah, mesajlarını onlara iletmek, onları arındırmak ve onlara ilahî kelam ve hikmeti öğretmek için içlerinden kendileri gibi bir elçi çıkararak müminlere lütufta bulunmuştur; hâlbuki daha önce apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlardır.*"[70] Yüce Allah bu gerçeği insanoğluna hatırlattıktan sonra onlara bunu niçin yaptığını da şu ifadelerle ortaya koymaktadır: "*Bütün bu elçileri güzel haberlerin müjdecileri ve uyarıcılar olarak gönderdik ki onların gelişinden sonra insanın Allah karşısında bir mazereti kalmasın…*"[71] "*Çünkü eğer bu ilahî mesajı vahyetmeden önce onları cezalandırıcı bir azapla helak etseydik, Hesap gününde 'Ey Rabbimiz, keşke bize bir elçi gönderseydin de (ahirette böyle) alçalıp gözden düşeceğine senin mesajına uysaydık, diyeceklerdir.*"[72]

Allah, ahdini elçiler aracılığıyla ondan habersiz olan veya daha önce kendisine verildiği halde onu unutan ya da tahrif eden bir topluma verdiğinde, o toplum artık ahdin gereklerini yerine getirme sorumluluğu altına girmiş olur. Ancak Allah söz konusu toplumu ahdi kabul etme veya reddetme konusunda karar vermede tamamen özgür bırakmıştır. Çünkü Kur'an'ın ifadesiyle "insanlar kendi iç dünyalarını değiştirmeden Allah

———

[67] 2/Bakara, 38.
[68] 16/Nahl, 36.
[69] 18/Kehf, 56; 22/Hacc, 50-51.
[70] 3/Âl-i İmrân, 164.
[71] 4/Nisâ, 165.
[72] 20/Tâhâ, 135.

onların durumunu değiştirmeyecektir…"[73] Allah'ın peygamberleri aracılığıyla kendilerine bildirilen ahdi alıp onun gereklerini yerine getirenlerle onu hiç kabul etmeyen veya kabul ettiği halde gereklerini yerine getirmeyenlerin bir olmadığı; ilk sınıftakilerin Allah tarafından mükâfatlandırılacağı, diğerlerinin ise gereken cezaya çarptırılacağı vurgulu bir şekilde ifade edilmektedir. Dahası Kur'an, hiç kimsenin bir başkasının yapıp ettiklerinden sorumlu olmadığının altını çizerek herkesin ve her toplumun kendi yapıp ettiklerinin cezasını çekeceğini ifade etmektedir. "Şimdi toplumlar gelip geçtiler; onların kazandıkları onlara yazılacak, sizin kazandıklarının ise size. Ve siz oların yapıp ettiklerinden dolayı yargılanacak değilsiniz."[74]

Kur'an, Allah'ın elçileri vasıtasıyla kendileriyle ahit yaptığı insanlardan/toplumlardan sadece ilgili ahdin gereklerini yerine getirmeleri konusunda değil, aynı zamanda söz konusu ahdi tasdik eden diğer elçiler geldiği zaman onlara inanma ve yardım etmeleri konusunda da söz aldığını şu şekilde ifade etmektedir. "*Allah, (geçmiş vahyin izleyicilerinden) peygamberler vasıtasıyla şu taahhüdü talep etti: Eğer, vahyi ve hikmeti size bahşettikten sonra, halen sahip olduğunuz hakikati tasdik eden bir elçi size gelirse ona inanmalı ve yardım etmelisiniz. Bu şarta dayalı ahdimi kabul ve tasdik eder misiniz*?"[75] Kur'an'ın bu ifadeleri her peygamberin Allah adına kendi toplumuna bildirdiği/taşıdığı her bir mesajın aynı zamanda diğer peygamberlerin kendi toplumlarına ilettiği mesajı tasdik eder nitelikte olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu gerçekten dolayı Kur'an, Yahudi ve Hıristiyanlardan ve onların nezdinde kendilerine ilahî mesaj verilen tüm insanlardan Hz. Peygamberin hak peygamber olduğunu kabul edip onu desteklemelerini talep etmektedir.

Kur'an, Allah'ın bir ve aynı evrensel ahdini tüm insanlarla yaptığın ve herkesin bu ahdin sorumluluğu altında bulunduğunu bu şekilde ifade ettikten sonra; hiçbir toplumun Allah'ın kendileriyle yaptığı ahitten dolayı diğerlerinden üstün olmadığını, üstünlüğün ancak ahdin gereklerini yerine getirmekle kazanılacağını altını çizerek ifade etmektedir. Kur'an'ın bu vurgusu yukarıda ifade ettiğimiz Yahudi ve Hıristiyanların, Tanrının kendileriyle yaptığı ahitten dolayı kendi inançlarının biricikliği ve üstünlüğü hakkında iddialarda bulunup sadece kendilerinin kurtuluş ereceklerine bir yanıttır. Nitekim Bakara 111. ve 113. ayetlerde Yahudi ve Hıristiyanların bu iddialarına göndermede bulunan Kur'an, Allah tarafından kabul edilebilir olmanın salt olarak ahde inanmakla değil, ilgili ahdin gereklerini yerine getirmekle olacağını ifade etmektedir. Nisa 123'de ise Allah kurtuluşa salt iddialarla erişilemeyeceğini sadece Yahudi ve Hıristiyanlarla sırlamayarak bu kapsama Müslümanları da dahil etmektedir: "*Kötülük işleyenlerin cezalandırılacak olması ve kendisini Allah'a karşı savunacak ve yardım edecek*

———
[73] 13/Ra'd, 11.
[74] 2/Bakara, 141.
[75] 3/Âl-i İmrân, 81.

bir kimse bulamaması, ne sizin kuruntularınıza uygun düşer ne de geçmiş vahyin mensuplarının kuruntularına. Hâlbuki –ister erkek ister kadın olsun iman edip yapabileceği doğru ve yararlı işleri yapan kimse cennete girecek ve hurma çekirdeğini dolduracak kadar bile haksızlığa uğramayacaktır."[76] Görüldüğü üzere Kur'an bu ifadeleriyle Allah'ın kendileriyle yaptığı ahitten dolayı seçilmiş kavim, seçkin ümmet olma gibi bir topluma diğerlerine oranla imtiyaz sağlayan durumların salt iddialarla olamayacağının altını çizerek, Allah katında imtiyazlı olmanın ancak Allah'ın ahdinin gereklerini yerine getirmekle kazanılacağını vurgulamaktadır.[77]

Kur'an'ın Yahudi ve Hıristiyanlar bağlamında dinî öteki ile ilgili öğretisi Allah'ın başlangıçta insanoğluyla yaptığı "öz ahde" bağlı kalıp kalmamaları bağlamında değerlendirilmelidir. Nitekim ilgili Kur'an ayetlerine bakıldığında Yahudi ve Hıristiyanların inanç ve davranışlarının bu "öz ahit" çerçevesinde değerlendirildiği rahatlıkla görülebilir.

"*Eğer Kitab-ı Mukaddes'in izleyicileri gerçek inanca ve Allah'a karşı sorumluluk bilincine ulaşmış olsalardı, Biz gerçekten onların geçmiş kötülüklerini siler ve onları nimet bahçelerine sokardık. Eğer onlar Tevrat'a, İncil'e ve Rableri tarafından kendilerine indirilmiş olan bütün vahiylere uymuş olsalardı, gökyüzünün ve yerin tüm nimetlerinden yararlanırlardı. Onların bir kısmı doğru bir yol tutarlar; çoğuna gelince yaptıkları ne kötüdür onların*."[78]

Kur'an, Yahudi ve Hıristiyanları yukarıda ifade ettiğimiz "öz ahde" sadık kalıp kendi peygamberlerine indirilenlere uymadıkça kurtuluşa eremeyecekleri konusunda uyarmaktadır: "…Ey Kitabı Mukaddes izleyicileri! Siz, Tevrat'a, İncil'e ve Rabbiniz tarafından size indirilen her şeye tam olarak uymadıkça inançlarınızı sağlam bir temele oturtmuş olmazsınız".[79] Kur'an, Allah'ın kendileriyle yaptığı ahde sadık kalarak onun gereklerini yerine getiren Yahudi ve Hıristiyanların da bulunduğunu ifade ederek bu kimselerin aynı zamanda Kur'an mesajına da sempati ile baktıklarının altını çizmektedir.

"*Onlar bu elçiye indirileni anlamaya başladıkları zaman gözlerinden yaşlar boşaldığını görürsün, çünkü ondaki hakikatin bir kısmını tanırlar ve 'Ey Rabbimiz!' derler 'Biz inanıyoruz, öyleyse bizi hakikate şahitlik yapanlarla bir tut". Ve Rabbimizin bizi dürüst ve erdemliler arasına katmasını o kadar şiddetle arzuladığımız halde nasıl Allah'a ve indirilen hakikate inanmakta zaaf gösterebilirdik. Bu inançları karşılığı Allah onları, mesken edinecekleri içinden ırmaklar akan bahçelerde ödüllendirecektir…*"[80]

Bu öz ahit çerçevesinde hareket eden Yahudi ve Hıristiyanlar kendileriyle yapılan ahdi doğru olarak anlayıp onun gereklerini kararlı bir şekilde

———

[76] 4/Nisâ, 123-124.

[77] Bkz., Mahmut Aydın, "Dinsel Çoğulculuk Üzerine Bir Müslüman Mülahazası", *Dinsel Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları,* ed., Mahmut Aydın, Ankara: Ankara Okulu, 2005, s. 99.

[78] 5/Mâide, 65-66.

[79] 5/Mâide, 68.

[80] 5/Mâide, 83-85.

yerine getirmektedir. Çünkü onlar yukarıda ifade ettiğimiz Kur'an ayetlerinde ifade edildiği gibi kendileriyle yapılan ahitten dolayı Allah katında diğer din mensuplarına oranla ayrıcalıklı konumda olduklarını iddia eden Yahudi ve Hıristiyanların aksine şu hususları yerine getirmektedir. (1) Allah'a inanıp sadece O'na ibadet etmekte, (2) ahiret gününe inanmakta, (3) iyiliği ve doğruluğu emredip kötülükten sakındırmakta, (4) salih amellerde bulunmakta, (5) kendilerinin dışındaki dinlerdeki/inançlardaki hakikati, doğru ve güzel şeyleri tasdik edip ilerletmeye çalışmaktadır. Kendileriyle yapılan ahit doğrultusunda bu hususları yerine getiren Yahudi ve Hıristiyanlar eğer Hz. Peygamberin mesajını sadece doğru olarak kabul etmekle yetinmeyip aynı zamanda onu takip etmeyi, yani "Müslüman" olmayı yeğlemiş olsalardı şüphesiz ki Hz. Peygamber de onları kendi ümmeti olarak görmekten büyük mutluluk duyardı. Nitekim Yahudi ve Hıristiyanlar arasından bu şekilde davranıp Hz. Muhammed'in bizzat ümmeti olanlar vardır. Bununla birlikte Hz. Peygamber bu özelliklere sahip Yahudi ve Hıristiyanları mutlaka kendi ümmeti olması yönünde bir telkinde bulunmamıştır. Çünkü Hz. Peygamberin iki temel görevi vardır. Bunlardan birincisi Allah'ı yaratıcı olarak kabul etmekle beraber O'na ulaşmak için bir takım aracı tanrısal varlıklar edinen müşriklere ve Allah'ın birliğinden habersiz olanlara Allah'ın varlığı ve birliğini tanıtıp bildirerek onları sadece O'na ibadet etmeye çağırmaktı. İkincisi ise daha önce kendilerine kitap/ilahi mesaj verilen ancak bu mesajı bozup inançlarında aşırılığa gidenlerin özellikle de Yahudi ve Hıristiyanların yanlış inançlarını düzeltmekti.[81] Dolayısıyla Hz. Peygamberin inançlarını düzeltmeye çalıştığı Yahudi ve Hıristiyanlar kendileriyle yapılan ahde bağlı kalıp onun gereklerini yerine getiren bu temel özelliklere sahip Yahudi ve Hıristiyanlar değil, Allah'ın sadece kendileriyle özel ahit yaptığını iddia ederek üstünlük taslayan ve kendi lehlerine bir takım dışlayıcı iddialarda bulunan Yahudi ve Hıristiyanlardı.

Değerlendirme

Kur'an'ın, Yahudi ve Hıristiyanların Allah'ın kendileriyle yaptığı özel ahitten/anlaşmadan dolayı sahip olduklarını iddia ettikleri bir takım ayrıcalıklara yönelik yanıtı ve "öz ahit" olarak adlandırdığımız ahit anlayışıyla ilgili buraya kadar ifade ettiğimiz hususları bir bütün olarak ele aldığımızda sonuç olarak şunu söyleyebiliriz:

Kur'an, Allah ile ilişkiler ve kurtuluş konusunda yapılan her türlü teorik dışlayıcı iddiayı ve buna bağlı olarak ifade edilen üstünlük ve seçilmişlik iddialarını şiddetle reddetmektedir. Nitekim Yahudi ve Hıristiyanların

————

[81] Nitekim günümüzün önde gelen Hıristiyan teologlarından Hans Küng, Hıristiyanları, Hz. Muhammed'i, kendilerini İsa'yı tanrısallaştırıcı görüşlerinden vazgeçirerek tekrar İsa ile ilgili orijinal görüşlerine dolayısıyla da tevhit çizgisine geri döndürmek için gelen bir peygamberi doğrulayıcı olarak kabul etmeye çağırmaktadır. Bkz. Hans Küng, *Christianity and World Religions: Paths to Dialogue*, Maryknoll: Orbis Books, 1993,s. 129.

sadece kendilerinin cennete gireceği yönündeki dışlayıcı iddialarını Kur'an'ın şiddetle reddettiğini ifade ettiğimiz Bakara suresi 111, ve 113. ayetlerde Allah tarafından kabul edilebilir olmanın ve dolayısıyla da cennete girmenin iddia ile değil de gerçek bir iman ve salih amelle olacağı üzerinde vurgu yaparak kendi dinlerinin biricikliği ve üstünlüğü hakkında iddialarda bulunan herkes bu iddialarından dolayı kınanmaktadır. Dahası Kur'an Bakara 124'te Yüce Allah, Hz. İbrahim'in "…Benim neslimden de mi önderler çıkaracaksın" şeklindeki talebine "Benim ahdim zalimleri kapsamaz" şeklinde yanıt vererek her türlü seçilmişlik ve üstünlük iddiasını açıkça reddetmektedir. Bu ayet yukarıda gördüğümüz üzere Hz. İbrahim'in soyundan geldiklerini iddia ederek kendilerini "Allah'ın seçilmiş halkı" olarak gören Yahudilere, Allah'a verdikleri söze bağlı kalmadıkları sürece Allah'ın vaadinin onları kapsamadığını da hatırlatmaktadır. Dahası bu ayete göre hangi dinî topluluktan olursa olsun yukarıda ifade ettiğimiz "öz ahit" çerçevesinde Allah'ın emirlerine uymayan ve adaletli olmayanlar Allah'ın vaadinin dışındadır. Benzer şekilde, Kur'an'ın önceki peygamberlere ve onların toplumlarına göndermede bulunduktan hemen sonra "şimdi o toplumlar geçip gittiler; onların kazandıkları kendilerine yazılacak, sizin kazandıklarınız ise size ve siz onların yaptıklarından ötürü yargılanacak değilsiniz".[82]

Kur'an, kendileriyle yapılan ahit veya peygamberleri aracılığıyla gönderilen vahiylerden ötürü hiçbir toplumun ve hiçbir kimsenin Allah katında ayrıcalıklı ve üstün konumda olmadığını çünkü kurtuluşun kuru iddiayla değil, iman ve salih amelle olacağını ifade ettikten sonra Allah tarafından kabul edilebilecek nitelikteki insanların her din mensubu içinde olacağının altını şu şekilde çizmektedir.

"*Kuşkusuz (bu ilahî kelama) iman edenler ile Yahudi inancının takipçilerinden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden Allah'a ve Ahiret gününe inanmış, doğru ve yararlı işler yapmış olanların tümü Rablerinden mükâfatları alacaklardır ve onlar ne korkacak, ne de üzüleceklerdir.*"[83]

"*(Bu ilahî kelama) iman edenler ve Yahudi itikadına uyanlar ile Sâbiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve Ahiret Gününe inanıp, doğru ve yararlı fiillerde bulunanlar ne korkacak, ne de üzüleceklerdir.*"[84]

Görüldüğü üzere bu ayetlerde kurtuluş herhangi bir dine ait olma şartına değil de Allah'a iman, hesap gününe iman ve yaşamda doğru ve yararlı işler yapma asgari şartlarına bağlanmıştır.[85] Böylece bu ayetler yukarıda gördüğümüz gibi Yahudi ve Hıristiyanların iddia ettikleri gibi kurtuluşun dolayısıyla da cennete girmenin belirli bir dinsel geleneğin mensubu olmakla değil, Allah'la yapılan ahdin ve bu bağlamda O'na

———

[82] 2/Bakara 134, 141.
[83] 2/Bakara, 62; 5/Mâide, 69.
[84] 5/Mâide, 69.
[85] Bkz., Esed, *Kur'an Mesajı*, ss. 19-20.

verilen sözün yerine getirilmesiyle gerçekleşeceğini bir kez daha açık ve net olarak ifade etmektedir. Buna göre hidayet ve bunun sonucu olarak elde edilecek olan kurtuluş belirli bir dinsel toplumun tekelinde değildir. Çünkü o, Allah'a ve ahiret gününe iman ile iyi insan olmaya bağlı olarak elde edilecek bir kazanımdır. İşte bu olgusal gerçeklikten dolayıdır ki Kuran'a göre Müslümanlar da dahil hiçbir din mensubu seçilmiş olduklarını ve hidayete erdirilip kurtuluşa ulaşacakların sadece kendileri olacağını iddia edemez.[86]

Kur'an'ın herhangi bir dinsel toplumun diğerlerinin aleyhine olacak şekilde seçilmişlik ve üstünlük iddialarını reddedip her dinsel gelenek bünyesinde Allah'a ve ahiret Gününe olan inançları ve yaşamlarında iyi ve yararlı işler yapmaları şartıyla Allah tarafından kabul edilebilir kişiler olduğunu kabul etmesi doğal olarak bizleri Müslüman toplumun da diğerleri arasında bir toplum olduğu sonucuna götürmektedir. "*Biz her biriniz için (farklı) bir sistem ve (farklı) bir hayat tarzı belirledik. Eğer Allah dileseydi, hepinizi bir tek topluluk yapardı, ama indirdikleri aracılığıyla sizi sınamak için (başka türlü diledi)…*"[87] Görüldüğü üzere bu ayette göre dinsel topluluklar arasındaki farklılıklar, farklı dinsel geleneklerin taraftarları arasında düşmanlık ve çatışmaya yol açan fanatik eylemlerde bulunmak için değil daha iyiye ve daha güzele ulaşma konusunda yarışmak için bir fırsat olarak görülmelidir. Dinsel farklılıklar ilahî bir hikmet gereği olduğu için bunların ortadan kaldırılması değil, oldukları gibi kabul edilmeleri gerekmektedir. Çünkü yazımızın başında da ifade ettiğimiz üzere dinsel çoğulculuğun ardında farklı din mensupları tarafından gözardı edilmemesi gereken ilahî bir niyet söz konusudur. Bu nedenle Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlar olarak yapmamız gereken şey, Allah ile yaptığımız ahit doğrultusunda kutsal kitaplarımızda ifade edildiği üzere Allah'ın rehberliğine gönülden bağlanarak; birbirlerimizle ilişkilerimizde hırs, tutku ve kaprislerimizin esiri olmamaktır.

Sonuç olarak Kur'an'ın Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili tespitlerini, tüm devirlerde aynı kalan standart ya da tek tip bir Müslüman dinsel teolojisi oluşturacak şekilde değil de "dini ötekinin" Müslümanlara ve onların inançlarına yönelik tavır ve tutumlarına paralel olarak "dinamik bir dinler teolojisi" oluşturacak şekilde anlamanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Bunun içinde Müslüman araştırmacıların Kur'an'ın dinî öteki ile ilgili verilerini söz konusu din mensuplarının yukarıda ifade ettiğimiz "öz ahit"e yönelik tutumlarına paralel olarak onlardaki yeni anlam ve nüansları keşfetmek için çok inançlı bir bağlam ışığında devamlı olarak yeniden okuması gerekmektedir.

————

[86] Bkz., Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev., Alparslan Açıkgenç, Ankara: Ankara Okulu, 2000, s.243-244; Abdurrahman Lakhassi, "The Kur'an and the Other", Leonard Swidler, *Theoria & Paraxis: How Jews, Christians and Muslims Can Together Move From Theory to Practice*, Leuven: Peeters, 1998, ss. 108-109.

[87] 5/Mâide, 48.

Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL

Eskiler "*Mukârene-i Edyân*" diyordu, şimdi biz "*Mukayeseli Dinler Tarihi*" veya "*Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*" diyoruz. Mahmut Aydın Bey, karşılaştırmalı bir şekilde hem İslâm'da hem de diğer dinlerde diyalog alanlarından birisini oluşturan "*ahit*" anlayışı üzerinde tebliğini sundu. Ben kendisine teşekkür ediyorum ve sözü bu tebliği müzakere etmek üzere Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Davut Aydüz Bey'e bırakıyorum. Buyurun efendim!